

A Tiszavölgy úrbéri térképei 1773–1841

Dr. Fodor Ferenc

A Tiszavölgy felmérése a Kőrösökön való munkálatokkal indult meg, amelyre első utasításait 1818 máj. 5-én kapta meg *Huszár Mátvás*, és lényegében csak 1845-ben fejeződött be *Lányi Sámuel* vezetése alatt a Tisza-térképezéssel. Ezután kezdődtek meg a nagyszabású szabályozó munkálatok. Ezek a felvételi munkálatok eddig nem is sejtett mértékben támaszkodtak már meglévő térképekre, legelsősorban úrbéri térképekre. *Huszár* már 1818. nov. 9-én rendelkezett, hogy mérnökei miképpen használják fel azokat. 1819. nov. 30-án *Huszár* jelentette, hogy azon időpontig Arad, Bihar, Békés, Szabolcs és Heves megyékből 103 község térképét használták fel, s hogy a következő 1819–20. években még 95 községet fogják igénybevenni. 1821. jan. 8-i jelentése szerint addig már 160 helység térképét redukálták át, s hátra volt még 93 községé. 1821. dec. 28-ig a felhasznált kőrös-völgyi községi térképek száma 338-ra emelkedett. Hogy mely községeké, nem tudjuk.

Ugyanígy felhasználták és redukálták a Tisza árterében fekvő községek meglévő térképeit is. *Lányi* a tiszaí felmérési munkálatokat 1833-ban kezdette meg és 1844 végén, illetve csak 1845 elején értek véget azok. 1838-ig felhasználták itt 294 község úrbéri térképét, amelyeket megyei mérnökök készítettek, s amelyek a tényleges helyzettel szemben 1° -tól $\pm 28^\circ$ különbözetet mutattak.

Végül egy 1845-ben kelt kimutatásba foglalták össze *Lányiék* a Tisza felmérésében felhasznált összes úrbéri térképek adatait. Ez a kimutatás nem tartalmazza *Huszárék* által a Kőrösökön felhasznált úrbéri térképek sorát, de mivel adatai igen érdekesen világítanak bele a munkálatokba, számottevő kartográfia-történeti vizsgálatokra alkalmas.¹ A kimutatás tartalmazza a felhasznált térképek községei névsorát ábécérendben, a felvevő mérnök nevét, a felvétel évét, a felvétel léptékét ($1'' = X^\circ$), valamint az úrbéri térképnek a felmérésbe való „beillesztésnél talált jelen különbözetet“ (pl. $7^\circ 1'$; $2^\circ 0'$; $\pm 3^\circ$). A kimutatás 421 község, pusztá vagy erdő úrbéri térképére terjed ki. 110 mérnököt, illetve munkáját tartalmazza. A legrégebbi benne foglalt térkép kelte 1773, a legutóbbi 1841, ennél fogva 68 év úrbéri térképeibe enged bepillantást, s lehetővé teszi, hogy úrbéri térképeink eme legfontosabb korszakát beleillesszük a magyar térképezés történetébe.

Úrbéri térképeink múltjával, különösen kartográfia-történeti szempontból még alig foglalkozott valaki is irodalmunkban.² Magyarországban az úrbéri, illetve kataszteri térképek készí-

tésének ideje a kartográfia többi ágaihoz képest elég későn, de viszonylag mégis korán indult meg. Kartográfiánk legelső termékei az egész országról adnak áttekintést (*Lázár diák*, *Lazius*, *Sambucus* stb.). Második témája kartográfiánk a magyar vármegye, ami egy olyan kifejlett közigazgatási autonómia mellett érthető és természetes. Ez 1735-től *Mikovinyi* térképeivel indult meg. Utána mindjárt a vizek következnek, ami ugyancsak természetes egy ilyen óriási vízfelülettel ellepett országban. *Mikovinyi* Duna-térképével indul meg ez is 1735 után.³ Az Institutum Geometricum-ot II. Józsefnek 1782-ben megalapító rendelete, nemkülönben az ún. Bánságban megindított vízimunkálatok is, elsősorban a vizek térképezését tartják az előtérben. 1745 és 1746-ból már ismerünk Temesvár környékének vízrajzát és apróbb csatornáit ábrázoló térképeket. Még *Mikovinyi* terelte a figyelmet a Dunára, s *Frits Andrásnak*, *Mikovinyi* tanítványának már 1752-ből és 1760-ból maradtak Duna-térképei, *Reizner Jánosnak* 1752-ből Laborc-térképe, *Ruttkay Imrénék* az Arad környéki Marosról 1755-ből való felvétele, *Zinner Ferencnek* 1756-ból a Hanságról felvett térképe, 1761-ből *Frits Andrásnak* a Rábáról való felvétele a legkorábbiak. 1766-ban térképezte *Krieger Sámuel* a Balatont. 1767-ben kezdődtek meg *Kis József* bőséges dunai felvételei, valamint *Böhm Ferenc* Sárvíz-térképei. Hogy azután a nagy vízi felmérések megindultak, vízi térképeink olyan tömegesen keletkeztek, hogy még ma is 2072-t sikerült azokból csak a fővárosban katalogizálni, csupán a kiegyezés korát megelőző időszakból.

Mivel az említett legelső kamarai mérnökök közvetlenül csaknem kivétel nélkül *Mikovinyi* tanítványai voltak, megállapíthatjuk, hogy *Mikovinyi* elsősorban a közigazgatási objektumok és a vizek térképezésére terelte a figyelmet.⁴

² *Fördös László*: A II. József-féle kataszteri földmérés Magyarországon 1931.

Föglein Antal: A Conscriptio Josephina sorsa. (Levt. Közl. IX. k.)

Fehrentheil-Gruppenberg László: Régi magyar földmérők.

Irmédi-Molnár László: Az 1786. évi kataszteri felmérés Zala vármegyében. (Földrajzi Közlem. 1939).

³ Az itt említett térképek címét és adatait „A magyar térképírás“ I—III. (1952—1954) és „A magyarországi kézíratos vízrajzi térképek katalógusa 1867-ig“ (I—III. 1954—1956) című munkáimban részletesen közlöm. Mivel mindkettőnek névmutatója van, az említett térképek címe és más adatai azokban könnyen fellelhetők. Ezek megírása közben átnéztem a fővárosi gyűjteményekben lévő valamennyi térképet, de a vidéki gyűjteményeket még nem. Országos jelentőségű anyagot azonban azokban már aligha várhatunk, nagyobb mennyiségben.

⁴ Vizsgálatainkban a szerzői név és keltezés nélküli nagyszámú térképet természetesen nem vehettük figyelembe.

¹ Országos Levéltár, Építési Igazg. Hajóz. Oszt. Tisza 3. fasc. 1791. sz. jkv. 1845. B. B. 2.

Kamarai mérnökeinknek azonban más feladatokat írtak elő az állami igazgatásban, még pedig a kincstár jövedelmeit biztosító objektumok térképezését, illetve felmérését. Ilyenek voltak elsősorban a sóbányák, só-szállító utak és a kincstári mezőgazdasági és erdőbirtokok. Éppen ezért ugyancsak legrégebb kamarai mérnökeinktől találunk ilyen tárgyú térképeket. *Tringl Ferenc* kamarai mérnöktől származik első só-térképünk, 1740-ben felmérve Sóvár környékét. 1750-ben *Hauer Károly* kamarai mérnök ugyancsak sóbányákkal foglalkozott. *Kempelen Farkas* 1760-ban sóraktárakat térképezett, *Miletz Imre* meg 1773-ban a sóutakat vitte térképre.

A kamarai mérnökök közül többen már az általános állami rendelkezést megelőzőleg készítették egyes kincstári birtokokról, városokról gazdasági célzatú felvételeket. Ezeket még nem mondhatjuk sem úrbéri, sem kataszteri térképeknek; leginkább helyrajzi térképeknek nevezhetnénk azokat, de az kétségtelen, hogy már a birtokok igazgatását szolgálták, s elődei voltak a Mária Terézia úrbéri rendezését követő, majd a II. József felméréseivel életre hívott kataszteri felmérés eredményezte térképeknek.

Az alábbiakban felsorolunk ezek közül néhányat időrendben, anélkül persze, hogy a teljesség látszatára számottartanánk. Köztük néhány az egyes birtokok, városok közötti metalis, azaz határpörök érdekében keletkezett.

Keltére nézve talán legelső ezek között *Kovács Sándor* térképe 1738-ból, amely Kisgeszt és Páldi községeket ábrázolja. Föltűnően korai az ilyenemű térképek között. 1750-ben keletkezett *Hubert Lipót* felvételében Horgos és Szentpéter térképe. 1750-ben vette fel *Ruttkay Mihály* Cegléd belső és külső területét. 1750-ből való *Kovács Györgytől* Balmazújváros metalis térképe. 1751-ben keletkezett *Redel* gyönyörű Pozsony térképe. 1751-ből származik *Ruttkay Mihály* Derecske, Tepe és Konyár helységeket ábrázoló lapja, jóllehet ez vízrajzi célzattal készült. *Kovács György* 1752-ben rajzolta meg Debrecen térképét, de ez még csak utcahálózatot ad. *Ruttkay Imre* Arad térképe 1755-ben készült. Ugyanakkor készült egy metalis térképe Torna község határáról is.

E kamarai mérnökök helyrajzi felvételei között azután laikusok felmérései is kezdenek mutatkozni; pálosok és ciszterciek kezdik elsőnek felmérni birtokaikat. *Szabó Vince* pálos, „prof. theologiae et geometriae“ 1758-ban és 1762-ben Toronypuszta és Pálosvörösmart nevű birtokaik térképét vette fel, 1759-ben *Legat Ferenc* a szintén pálos-birtokot Czata községben, *P. Adrián* ciszterci „prof. geometriae“ Pozsony megyében Csákány birtokot.

Egyes nagyobb uradalmak környékén is kezdenek már felmérni. *Karpe Mihály* 1756-ban Nagymarost térképezte. *Sárközy Ferenc* 1760-ban Somogyban Toponár környékén mért Eszterházy-birtokokat. *Freydhoffer Antal* kamarai mérnök az 1760-as években többfelé mért fel birtokokat. *Liptay Károly* 1761-ben metalis térképet csinált

Adony határában, 1766-ban meg Peremarton, Berhida határaiban vett fel több lapot. 1763-ban *Krey Ungvárnak*, mint kamarai uradalomnak helyszínrajzát készítette el. 1764-ben a kincstári birtokban volt Ujvidék telkeit mérte fel és vitte térképre *Tomerlin György*, *Kray Pál* pedig Késmárk környékét vette fel, *Hubert Zsigmond* viszont az aradi kamarai uradalmat mérte fel és készítette el térképét. *Ruttkay* (melyik?) 1765-ben Szentendre és Pomáz közti metalis térképet készített, 1766-ban pedig *Karpe Mihály* kamarai mérnök kezdte felmérni a kamarai birtokokat, mint Káty, Kula, Tahi. Nagyjából ezek volnának azok a helyrajzi térképek, amelyek Mária Terézia úrbéri rendezését megelőző időkből leginkább ismeretesek.⁵

Mária Terézia 1767. jan. 23-án kelt rendelkezésével bocsátotta ki az úrbéri rendezést. Ennek egyik fontos részlete az volt, hogy meg kell határozni és fel kell mérni a jobbagytelkeket. Ennek következtében országszerte megindult a helyrajzi térképek készítése. Ez volt hazánkban az első olyan hatósági rendelkezés, amely tervszerű és kötelező felméréseket rendszeresített mert az azt megelőző telepítési akció csak magánügye volt a birtokosnak és a települőknek, s csak tervszerűtlenül keletkeztek velük kapcsolatban térképek.

Az úrbéri rendezéssel kapcsolatos térképezési munka természetszerűleg szintén a kincstári birtokokon vette kezdetét legelőször. Legnagyobb-névű földmérője ennek az időszaknak és a kincstári, kamarai birtokok térképezésének *Kneidinger András*.

Kneidinger András a XVIII. század közepének legnagyobb magyar kamarai mérnöke és kartográfusa. Életrajza, sajnos, még mindig nincs részletesebben feltárva. Csak annyi ismeretes, hogy 1761-ben lett fizetéstelen kamarai mérnök, s csak 1765 febr. 25-én nevezték ki évi 300 frt. fizetéssel valóságos kamarai mérnöknek. Térképei 1764-től kezdve maradtak fenn. Eleinte 1765—66-ban főleg Horvátországban dolgozott. Első magyarországi kamarai birtok-térképe, Timár községé, 1767-ből való, tehát még az úrbéri rendezés keltének évéből származik, az utolsók pedig az 1779-i marosi térképei. Térképei Óbuda úrbéri térképétől kezdve számos magyar és horvát várost és tömértelen kamarai birtokot ölelnek fel. Az Országos Levéltár kamarai gyűjteményében fészik egy atlaszba összefűzve 120 térképlapja, amelyek felölelik a diósgyőri, ráckevei, óbudai, tokaji, bélyei, bácskai és néhány kisebb kamarai uradalom minden községének úrbéri térképeit, olyan kivitelben, aminő finomsággal *Mikovinyi* óta nem készítettek nálunk térképeket.

Kneidinger térképei az első valóban úrbéri térképek kartográfiánkban. Csak lassan és batoratlanul mutatkoznak más kamarai mérnökök hasonló célú lapjai, hiszen magánuradalmak szakszerű úrbéri térképezése nem volt kamarai mér-

⁵ Adatainkban csak a fővárosi gyűjteményekben lévő térképekre hivatkozunk anélkül, hogy eléjvág-nánk a vidéken lévő lapok később feltárandó adatainak.

nökök feladata. Viszont más mérnökök a szenci Collegium Oeconomicum (1763), illetve az Institutum Geometricum (1782) megalapítása előtt nem állottak rendelkezésre.

Már a szenci Collegium Oeconomicumból kerültek ki olyan földmérők (Dlholutzky János, Vályi György, Bukovics Antal, Zalár Pál, Mogyoróssy Antal), akik közül egyesek beálltak az elrendelt úrbéri térképezés szolgálatába, de nagyobb részük mégis inkább kamarai birtokok, főleg kincstári erdők térképezésével foglalkozott, (Dlholutzky Árva megyei erdőtérképei).

Az úrbéri rendeletet követő évekből mégis ismerünk néhány olyan térképet, amely kétségtelenül e rendelet hatása alatt jött létre. Ilyen pl. Vertics Ferenc térképe Sövényházáról 1769-ből, Nagy József felvétele Kéthelyről 1771-ből, Kovács György 1779-ből Tiszalökről. Vidéki levéltárakban kétségtelenül tömegesen lehet találni az úrbéri rendezéssel kapcsolatban keletkezett és 1767—1786 közti időkben rajzolt úrbéri térképeket.

1751-ben az ún. Bánság is polgári közigazgatás alá helyeztetvén, az ottani temesi közigazgatás csakhamar elrendelte a községek úrbéri térképezését. Kb. a magyarországi úrbéri rendezéssel egyidőben keletkeztek a temesi igazgatás első községi térképei. A fennmaradt lapok között legrégibbek Glaser Jánosé 1769-ből Szőlösudvarnokról (Torontál m), 1770-ből Hattayáról (Temes megye), 1771-ből Wiesenthalé Mácsováról (Krassó-Szörény m). Kétségtelen, hogy a temesi igazgatás gyűjteményében (Országos Levéltár) fennmaradt úrbéri, illetve helyrajzi térképeken kívül, jelenleg az ország legnagyobb uradalmában megőrzött hasonló térképekben találjuk ezekből a leggazdagabb gyűjteményeket (Eszterházy, Festetics, Károlyi levéltárak).

Úrbéri, illetve kataszteri térképek termelésére előmozdító hatással volt a következő állami rendelkezés. II. József 1786. febr. 10-én kiadott parancsa volt ez az ország összes telkeinek kataszteri felméréséről. Ennek eredményeit, a sok-sok ezer birtoktérképet II. József halála után, mint tudjuk, a birtokos osztály reakciója megsemmisítette. Csak itt-ott maradt ezekből a rendkívül becses lapokból. Szerencsére Zala megyében 230 értékes térkép megvan. Ezeket Irmédi-Molnár László ismertette 1939-ben.

Az elmondottaknak, mint háttérnek, ismerete szükséges ahhoz, hogy a tiszavölgyi úrbéri térképet szervesen csatlakoztathassuk a magyar kartográfia múltjához. Időbelileg ugyanis a szóbanlevő tiszavölgyi úrbéri térképek egyes lapjaikkal közvetlenül csatlakoznak a Mária-Terézia-féle úrbéri rendezéssel keletkezett helyrajzi térképekhez, a korábbiak a II. József-féle kataszteri felméréshez, de éppen úgy az Institutum Geometricum alapító levelében a II. József által kitűzött célhoz is, amelyben azt mondta az uralkodó, hogy azért is van mulhatatlanul nagy szükség a magyar mérnökképzésre, mert a sok háború következtében a birtokviszonyok nagymértékben rendezetlenek az egész országban.

E tiszavölgyi úrbéri térképek átmetsetet adnak az ilyen térképeket készítő több mérnöki

generációról, a régi képesítetlen földmérőktől kezdve az első magyar kamarai mérnökökön át az Institutum által nevelt egyetemi képesítésű mérnökökig.

Térképeik tárgya azaz, hogy mely községek térképeit kellett a Tisza felvételéhez segítségül venni, viszont azért érdekes, mert világot vet arra, hogy milyen messze kiterjedő területen kellett dolgozniok tisztai mérnökeinknek. Az hogy a Körösvölgybe eső falvak nincsenek köztük, érthető, hiszen ezek lapjait már *Huszárék* felhasználták. De azt nem tudjuk megmagyarázni, hogy az Alsó-Tisza mellékén is alig használtak fel néhány lapot főleg a bácskai oldalon.

Viszont a Felső-Tisza mentén igen sok úrbéri térképet vettek igénybe. Megyénként csoportosítva és lehetőleg a mai helynevekre áttérve, a közvetkező községek, puszták és birtokok úrbéri térképeit illesztették be a felmérésbe, elhagyva néhányat, amelyeknek neve megfajthetetlennek bizonyult.

Bács-Bodrog m.: Palánka, Lock (Sajkáslak?), Mártonyos, Vilovo, Mosorin, Titel, Szlankamen.

Torontál m.: Nagybecskerek, Törökbeese, Bocvár, Csóka, Écska, Gardinovác, Tiszahegyes, Törökkanizsa, Karlova, Kumán, Lukácsfalva-pusztá, Melence, Mokrin, Oroszlámos, Pádé, Perlaszváros, Tizsaszentmiklós, Valkány, Zenta, Aradác, Elemér, Frányova, Josephova, Leopoldova, Szentiván, Tarras.

Bihar m.: Rozsály-pusztá, Böszörmény.

Szolnok m.: Abád, Jászládány, Réka, Török-szentmiklós.

Szabolcs m.: Taktakenéz, Polgár, Szentmárton, Ágtelek, Kopocsapáti, Berenes, Bezdéd, Gyulaháza, Eszeny, Kisvárda, Berkesz, Pátroha, Anares, Ibrány, Komoró, Tornyospálca, Dombrád, Fényeslitke, Jéke, Tuzsér, Demecser, Döge, Dombrád, Jánosi, Kárász, Kemece, Kenéz, Mándok, Tass, Bácsaranyos, Ajk, Dob, Szolnokpusztá, Papp, Zsurk, Pthruigy, Keresztút, Berzel, Vasvári.

Szatmár m.: Adorján, Cégény, Gergely, Fehérgyarmat, Alsóhomoród, Kak, Körtvélyes, Majtis, Mátészalka, Résztelek, Szamosszeg, Udvari, Vállaj, Zsadány, Gacsály, Rozsály, Sárközújlak, Csaholy, Szinyérváralja, Turterebes, Töketerebes, Kispeske, Nagydobos, Nagykaroly, Ópályi, Józsefháza, Madarász, Dobrácsapáti, Homok, Vámosújfalú, Halmi, Angyalos, Berence, Nagykoles, Lázári, Csaroda, Borhid, Császló, Királydaróc, Vetés, Sárköz, Apa, Batiz, Csengerújfalú, Dara, Domahida, Gát, Gombáserdő, Jánosi-pusztá, Kocsord, Ökörítő, Porcsalma, Tunyog, Istvándi, Kömörő, Amac, Csenger, Pusztadaróc, Kiszég, Milota, Kisnamény, Ombod, Nagypalád, Pálfalva, Patóháza, Sályi, Sár, Sonkád, Gelénes, Aranyosmedgyes, Kóród, Feketeadó, Csegőd, Darvas és Mocsár-erdő (Szatmár), Nagypeske, Sári-erdő (Szatmár), Börvely, Ecsed, Erdőd, Gilvác, Kálmánd, Nagymajtény, Kismajtény, Mérk, Szentmárton-pusztá, Vitka, Ura, Óvári, Oroszfalu, Sima, Újváros.

Zemplén m.: Céke, Deregyő, Gatály, Hardicsa, Hor, Nagykövesd, Kiskövesd, Lelesz-Polyán (Bodrogmező), Migléc, Sárosnagypatak, Sáros-

kispatak, Stranyán (Laboreszög), Tizzaszalók, Tó, keterebes, Ujhely, Vécs, Zétény, Mezőzombor, Abara, Lasztomér, Zemplén, Szomotor, Szentmarja, Rad, Nagyceigánd, Kiscigánd, Nagymihály, Cséke, Kisrozvágy, Szalók, Egres, Nézpest, Vörösmart, Liszkai-erdő, Bély, Nagytárkány, Kistárkány, Bodrogszerdahely, Luka, Tiszaluc, Alsóberecki Kisgéres, Királyhelme, Imreg, Karcsa, Keresztúrpuszta, Láca, Lelesz, Nagyverdőpuszta, Bodrogolaszi, Pácin, Petrahó, Perbenyik, Ardó, Parics, Bacska, Battyán, Dobra, Szinyér, Véke, Dámóc, Karos, Vécs (2), Borsi, Kisujlak, Sárkánypuszta, (Bodrog) szentes, Zsadány, Agárd, Kárád, Harkály, Szada, Terebes, Málca, Márk, Petri, Örös.

Ung m.: Ungdaróc, Győröcske, Kereknye Kereszt, Lakárt, Lucska, Mocsár, Kisszeretva, Tasolya, Zavatka, Nagygejőc, Nagykapos, Kis-kapos, Salamon, Záhony, Pálóc, Radicspuszta, Mogyorós, Szürte, Budaháza, Nagyszelemenc, Kiszzelemenc, Viszoka, Bajánháza, Bező, Pálóc-Paszeka-puszta, Császlóc, Szenteske, Gálocs, Vaján, Nagyrát, Kistrát, Bozdos, Hosszúmező, Radván, Nagyráska, Kistráska, Kráska, Rebrin, Baranya, Bátfa, Botfalva, Darma, Jenke, Iszke, Katergény, Minay, Ór, Palin, Pinkóc, Csicsér, Alsónémeti, Ungvár, Palló, Bés, Bési-erdő, Kisdobrony, Nagydobrony, Polyán, Ruszkóc, Iglinc, Jesztreb.

Bereg m.: Egreske, Isnyéte, Bucsu, Cse-esehő, Tarnóc, Zahar, Som, Macsola, Repede, Schönborn, Tákos, Tarpa, Bárdháza, Makarja, Ignéc, Fornos, Munkács, Munkácsvár, Pósa-háza, Alsóschönborn, Strabicsó, Kerepec, Klucsárka, Vári, Nagybégeny, Nagydaróc, Déda, Gelénesi-erdő, Remete-, Agyagás- és Bag-puszták, Bátor, Botrágy, Harangláb, Nagylónya, Kislónya, Surány, Szentmiklós, Kajdano, Rákos, Malomeg- és Védék-erdők, Kolcsin, Oroszveg, Podhering, Selesztó, Ignéc, Derceny, Kaszony, Vámosatya, Bereglucska, Muzsaly, Szentmargita-puszta, Hettyen, Ugornya, Beregszász, Gorond, Csonkapapi.

Ugocsa m.: Komját, Rákospatak, Szászfalu, Tekeháza, Tiszaújjak, Salánk, Ardó, Feketepatak, Nagyözöllős, Kőkönyesd, Batár, Királyháza, Verece, Karácsonyfalva.

Máramaros m.: Bocskó, Bilin (Tisza) fejr-egyháza, Fejérpatak, Kőrösmező, Lonka, Akna-rahó, Bocskórahó, Száldobos, Máramarossziget, Szigeti, Sókamara, Szurduk, Talabor-folyó, Trebusa, Urmező, Vajnág, Nagygagy-folyó, Iza-folyó, Bogdány (2), Ferencvölgy, Kvaszi, Vilhovati, Volcsi, Borkut, Alsó- és Felsőluhi.

Megfejtethetlen helynevek: Csernobara-puszta, Gyurgyova, Ivánóc, Kraszna-pleszna, Perlebasz, Rivnye, Csermelő, Püspöki, s még néhány ismeretlen fekvésű erdőség és puszta.

Hogy a Tisza-mérésbe hány úrbéri térképét illesztették bele az egyes megyéknek, az természetesen nem a megyék úrbéri térképeinek számától függött, hiszen 1841-ig aligha akadt már olyan községünk, amelynek úrbéri térképe ne lett volna készen, hanem a felmérendő terep természetétől. Innen van, hogy legtöbb úrbéri térképre Zemplénből, Beregből, Ungból és Szatmárból volt szükségük Lányiéknak.

Rendkívül beszédesek a felhasznált úrbéri térképek keletkezésének korcsoportjai, mert kb. általános képet nyújtanak nekünk úrbéri térképeink felvételének időbeli megoszlásáról. 421 úrbéri térkép felvételi idejének statisztikája valamelyest már bevilágít e térképek keletkezésének történetébe. Ilyen úrbéri térképcsoport másnann nem is áll rendelkezésünkre vizsgálat céljából. Az alábbiakban a korcsoportokat úgy választottuk meg, hogy az első korcsoportba jussanak az úrbéri rendezés és az Institutum megalapítása között felvett lapok. A másodikba azok, amelyek már első okleveles mérnökeink működése megindulásának idején keletkeztek. Sajnos, térképeink közül csak 285 van keletkezése dátumával is ellátva. Ezek időcsoportok tekintetében így oszlanak meg:

1767—1781 : 3,9%	1810—1819 : 14,9%
1782—1789 : 1,8%	1820—1829 : 7,0%
1790—1799 : 4,9%	1830—1839 : 51,1%
1800—1809 : 9,8%	1840— : 6,6%

Az 1767—1786, azaz az úrbéri rendelet és II. József kataszteri rendelete közti időszakban kelt térképek pedig 5,2%-ot tesznek ki.

Arra vallanak ezek az arányszámok, jóllehet csak kevés számú térkép alapján volt alkalmunk a vizsgálatokat megejteni, hogy az úrbéri térképek felvételét sem az úrbéri rendezés, sem a kataszteri rendelet kiadása nem volt képes fellendíteni, hanem csak akkor vett nagyobb arányokat az úrbéri térképezés, amikor már nagyobb számú képzett mérnök állott rendelkezésre, azaz a XVIII—XIX. századok fordulójától kezdve, s úrbéri térképeinknek több mint fele pedig csak a XIX. század harmadik évtizede után keletkezett. Még ha feltételezzük is, hogy a Tizsaméréshez csak a legújabbban felvett úrbéri lapokat kérték be, ha volt is korábbi lap, akkor sem túlságosan téves lehet megállapításunk, mert mint alább látni fogjuk, korábbi általános térképezésnek egy elháríthatatlan akadálya volt, a képzett mérnökök hiánya, hiszen még így is csaknem annyi úrbéri térképünk származott oklevél nélküli földmérőtől, mint amennyi a szakképzettektől.

Vizsgálatainkat kiterjesztettük arra is, hogy mely megyék területén mely mérnökök dolgoztak, s mikor, mert így bepillanthattunk az úrbéri térképezés menetébe is.

Feltűnő, hogy Bács-Bodrog, Torontál és Szolnok megyék területéről az összes bekért térképek szerzői ismeretlenek, s majdnem valamennyinek keletkezési ideje, sőt többnek méretaránya is ismeretlen. Az Alsótisza mellékéről való lapok közül csak Palánka lapjáról tudjuk, hogy 1836-ból, Perlasz meg 1820-ból való. Úgy látszik tehát, hogy e megyékben csak régi úrbéri térképek állottak még rendelkezésre, s nem tudni, ki készítette azokat.

Szabolcs m. felhasznált úrbéri térképei a következő mérnököktől valók, megjegyezve, hogy okleveles; institutumbeli (*) mérnök volt-e, s hogy mely években dolgozott ott: Balogh Mihály 1835—38, * Benyó Endre 1798, * Bernáth József 1838, * Bosky Antal 1801, * Both György 1820,

* Csiky István 1839, Csiszár Mihály 1776, Galambos Károly 1820, Koztits Antal 1839, Losonczy János 1780, Mausehka Ignác 1804, Papp Ferenc 1801—1806, Ranosztay Mihály 1838, Renn Lőrinc 1817—20, * Sárközy István 1836—39, Sass György 1783, Sboray 1835, Sexty András 1807, Siskovits Mihály 1819, * Szabó Mihály 1812—38, Wunsch Ferdinánd 1797. Szabolcs megye úrbéri térképeinek felvételén ennélfogva 1776-tól kezdve dolgoztak már, a századfordulón egyidőben többen is mérték, de csak 7 okleveles mérnököt találnak a névsorban.

Szatmár m. szóbanlevő úrbéri térképeinek felmérői a következők: Bencze Ferenc 1840, Csiky János 1838, * Daróczy Bálint 1840, Daróczy János 1839, Gersty Mihály 1808—38, Gruny János 1838, Hodossy Mihály 1838, * Kopold Imre 1825, Kopold János 1827, * Kovács Gábor 1800, * Lauka János 1838, * Laza János 1812—36, * Michnay Károly 1835, * Nagy Ambrus 1836—39, Papp János 1812—38, Rác József 1826—36, * Röck Pál 1836—39, Slamentsik Dániel 1840, * Szabó Antal 1840, * Szabó János 1813—40, Szabó József 1837, * Szatmáry József 1836—1840, * Szathmáry Sámuel 1838, * Szunyogh József 1835—40, Tótfalussy József 1828—36, * Vass Imre 1839, Wolkenberg Adolf 1790, Wolkenberg Gusztáv 1801—02, Wolkenberg János 1803, Zimány Ferenc 1797—1805. 1790-től kezdve tehát nem kevesebb, mint 30 úrbéri földmérő nevét tartották fenn a tiszaméréshez használt úrbéri térképek Szatmár megyéből, akik közül azonban csak 14 volt okleveles mérnök.

Zemplén m. úrbéri földmérői voltak: Beck Pál 1781, Blaskó János 1805, * Bogovich Károly 1811, Csizy János 1788, * Fundanits György 1837, Gáspár Gothárd 1838, * Gerik István 1812, * Juhász Mihály 1839, Kozma ismeretlen keresztnévvel 1836, Lelovits Samu 1834, Losonczy János 1780, Menner Lajos idő?, * Mészáros Gábor 1836, Mészáros Lajos 1838, * Nagy Ambrus 1838, Oremus József 1838, Pap Ferenc 1798, * Petz Károly 1838, Polonyi György 1822, Rochser Károly 1792, Sborai ismeretlen keresztnévvel 1835, Sebők Endre 1806, Steiner Ádám 1811—32, * Steiner Lajos 1836—38, Ulmann Ferdinánd 1836—38, Zboray János 1827—38, Zboray Mihály 1817. 27 úrbéri földmérő nevét ismerjük tehát szóbanlevő térképeinkről 1781-től kezdve, akik közül csak 8 okleveles földmérő.

Ung m.: Blaskó János 1810, * Bosky (Antal?) 1813, * Both György 1818—32, Bukovits Antal 1776, Dudinszky János 1775—79, Galambos Károly 1816—36, Galambos Mihály 1836, * Galambos Samu 1838—40, * Kristostofory Pál 1796—1813, * Lám János 1816—40, Lám József 1839, Mauks Gotfrid 1781—94, Mészáros János 1838, Mészáros M. 1836, * Molnár János 1838—40, * Molnár József 1839, * Moser József 1837, Oremus József 1838, Pokay János 1800, Rochser Károly 1792—96, Szabó István 1801, * Szunyogh József 1835—40. Összesen tehát 22 ungi földmérő úrbéri térképeit vették igénybe, de ezek közül csak 9 volt szakképzett földmérő.

Bereg m.: Billek Samu 1783—86, Blaskó János 1816, * Blaskó László 1814—39, * Bogovich Károly 1811, * Bosky Antal 1796—1805, * Bosky Lajos 1826—1840, Budinszky János 1773, * Deeső Tamás 1840, Gersty Mihály 1808—11, * Kristofory Pál 1811, Krakay Dániel 1808—13, * Lám János 1816—40, * Majoros Károly 1839—40, * Petz Károly 1834—38, Rác József 1826—36, * Szunyogh József 1835—40. Beregből 15 földmérő úrbéri térképét használták fel a Tisza térképezéséhez, s ezek többsége, 9, valóban okleveles mérnök volt.

Ugocsa m.: Fazekas Lajos 1835, * Huszár Mátyás 1815, * Nagy Ambrus 1836—38, Tóth Pál 1837, * Vass Imre 1838. Ez csak 5 földmérő, köztük 3 okleveles, sőt köztük van a nagy tudású Huszár Mátyás is.

Máramaros m.: * Asbóth Mihály 1832, Borsitzky Wolfgang 1830, Kasztl Vince 1817, Kéry István 1818, Kratzer József 1830, Ullmann Ferdinánd 1835, * Vozáry József 1830. Ez 7 mérnök, de csak kettő okleveles.

Bihar m.: * Reisz Christían 1818.

E hosszú felsorolás több szempontból tanulságos és szükséges. Először és kitetszik belőle, hogy a felvevő földmérőknek csak kisebbik fele volt okleveles mérnök. Tudjuk az Institutum Geometricum történetéből, hogy a kormányhatóságok minden eszközzel, rendeleteik egész sorával szorították a vármegyéket arra, hogy csak okleveles mérnököket alkalmazzanak.⁶ A vármegyék ennek igyekeztek ellenállani, mert az atyafiságos összeköttetéseket zavarta a mérnöki állások betöltésében. A nagyobbik baj azonban az volt, hogy az Institutum aránylag kevés okleveles mérnököt bocsátott ki, s csak a 30-as években emelkedett számuk. Az úrbéri felmérés viszont már eloldáhatatlan volt. Amatőröket, voluntőröket voltak tehát kénytelen alkalmazni az úrbéri térképezéshez, hiszen az okleveles mérnököket felszívta a vizek akkor éppen javában folyó térképezése, amihez okvetlenül komoly szaktudásra volt szükség.

A másik érdekes dolog, ami a fenti névsorból kitűnik, hogy egyidőből egyazon megyéből több földmérőtől is vannak úrbéri térképek. Azt mutatja ez, hogy nagyobb erővel folyt az úrbéri felmérés. Több esetet ismerünk arra is, hogy egyazon község úrbéri térképét két földmérő együtt vette fel, s ilyen esetben az egyik többnyire okleveles, a másik nem okleveles volt. Ilyen pl. Eszény 1820-ban felvett úrbéri térképe, amelyet az okleveles *Both György* és a nem okleveles *Galambos Károly* együtt készítettek. 1816-ban Ignác térképén az okleveles *Lám János* együtt dolgozott *Blaskó Jánossal*. A szóbanlevő úrbéri térképek nagyobbik fele azonban egy-egy oklevél nélküli földmérő egyedüli munkája. Sajnos, magukat a térképeket nem ismerjük, de kétségtelennek kell tartanunk, hogy valamennyi el volt látva okleveles megyei mérnökök hitelesítésével.

Az is feltűnik, hogy egyazon földmérőnek több megyéből vannak úrbéri térképei, így pl.

⁶ Lásd *Fodor Ferenc*: Az Institutum Geometricum.

Blaskó Jánosnak, aki nem volt okleveles mérnök, de ennek elnére Zemplén megye mérnöke volt, öt évnvi idő alatt Zemplén, Ung és Bereg megyékből vett fel úrbéri térképeket. Legnagyobb részben azonban az oklevél nélküli földmérők csak egy-egy megyében dolgoztak, ahol összeköttetéseikkel beledolgozták magukat a földmérésbe. Nem így az oklevelesek, akikből néha 3—4 megyéből maradtak úrbéri térképek, pl. *Nagy Ambrustól* Szatmár, Ugocsa és Zemplénből. Ugyanígy a régi kamarai földmérőktől is.

Foglalkoznunk kell végül maguknak ezeknek az úrbéri térképeknek felvételező földmérőivel is, mert névsoruk egyúttal keresztmetszete éppen ama 7—8 évtized mérnöktársadalmának, illetve összetételének is, amikor a magyar mérnökség intézménye kialakult.

Úrbéri térképeink mérnökei ugyanis négy réteget képviselik a fejlődő mérnök-társadalomnak. Vannak köztük még a XVIII. század eddig kiderítetlen módján lett kamarai földmérőkből. Hogy ezek miképpen sajátították el tudásukat, azt még ma is csak gyaníthatjuk, de igazolni nem tudjuk.⁷ — Van azután legalább egy földmérő köztük, aki már a szenci Collegium Oeconomicum szerezte szaktudását. Harmadik rétegüket képviseli a már egyetemi képzettséget nyújtó Institutum Geometricumból kikerült mérnöki kar. Végül van egy legfiatalabb réteg, amelynek megyei összeköttetéseim kívül valószínűleg csak annyi szaktudása lehetett, amennyit egy-egy szakképzett mérnök mellett gyakorlatilag ellesett. Ezek majdnem kizárólag a XIX. század 2—3—4. évtizedeiben dolgoztak. Vizsgáljuk át most rétegenként az úrbéri térképeket készítő mérnökséget, mert igen érdekes megállapításokra juthatunk, hiszen ilyen gazdag névsort sehol másutt nem ismerünk, s legfeljebb egy-egy megye keretében mozgó adatokat szerezhethetünk róluk.

I. Az Institutum előtti földmérők.

Vannak közöttük közismert kamarai mérnökök, nagyobbik részük azonban alighanem egy-egy megye szolgálatában állott.

1. *Beck Pál*. Alighanem Zemplén megye mérnöke volt a XVIII. század utolsó évtizedeiben. E megyei úrbéri térképein kívül fennmaradt tőle egy kanyarátvágási terv is a Tisza karádi szakaszáról.

2. *Billeck Samu*. Úrbéri térképeiről Bereg megyéből tudunk az 1780-as évekből. Viszont Máramaros megye legelső térképét ő rajzolta meg a Görög-féle atlaszba. 1789-ből maradt egy kéziratos Máramaros megyei térképe is. Alighanem e megye mérnöke lehetett.

3. *Budinszky János*. Bereg megye mérnöke volt a XVIII. század utolsó két évtizedében. Innen maradtak úrbéri térképei. Ennél jelentősebb kartográfiai munkásságáról is tudunk, mert megyéje térképét ő készítette el a Görög-atlasz számára, s maradtak e megyéről kéziratosszerű térképei, valamint a Tisza Bereg megyei szakaszáról több

felvétele, sőt ő vette fel a Tisza beregi és ugocsai szakaszát a II. József által elrendelt „Praeliminaire” folyófelmérések keretében.

4. *Csiszár Mihály*. Csak annyit tudunk róla, hogy az 1770-es években Szabolcs megyében csinált úrbéri felméréseket.

5. *Csizy János*. Az 1780-as években Zemplénben mért úrbéri birtokokat.

6. *Dudinszky János*. Az 1770-es években Ungban mért úrbéri térképeket.

7. *Lossonczy János*. A XVIII. század utolsó évtizedeiben kir. mérnökként dolgozott Zemplén és Szabolcs megyében. Innen maradt is egy térképe Köröm községről. 1780-ban Szabolcsban térképezett Keresztúton.

8. *Mauks Gotfrid*. Ung megyében vett fel úrbéri térképeket 1780 után, s fennmaradt a negyedmagával felvett úrbéri térképe az ungvári kincstári uradalomról 1803-ból. Alighanem kamarai mérnök volt.

9. *Papp Ferenc*. Több térképe maradt fenn az 1780-as évekből Debrecen és Balmazújváros határvitájáról. A századfordulón viszont úrbéri lapokat vett fel Szabolcsban és Zemplénben.

10. *Rochser Károly*. Kamarai mérnök volt, s mint ilyenek több térképe maradt fenn 1783—1803 közti időszakból. Úrbéri térképeket Ungban és Zemplénben vett fel.

11. *Sass György*. Az 1780-as években Szabolcsban csinált úrbéri méréseket.

12. *Sexty András*. Szabolcs megyének nagynevű mérnöke volt a XVIII. század utolsó évtizedeiben, aki a Görög-atlaszba is megyéje és a Hajdukerület térképét elkészítette. Ezeken kívül nagyszabású felmérést folytatott a Tiszán, elkészítve a II. József-féle rendelkezésre a Tisza itteni szakaszának térképeit. Ezeken kívül is számos Tisza-térképét ismerjük, egyik pl. Beregtől Cigándig ábrázolja a folyót, sőt csatornát is tervezett Vársárosnaménytől Tokajig. Saját megyéjében készített sok úrbéri térképet.

13. *Wolkenberg Adolf*. Csak annyi ismeretes róla, hogy 1790 táján Szatmárban vett fel úrbéri lapokat.

14. *Wunsch Ferdinánd*. Nem tudjuk, kamarai vagy megyei mérnök volt-e. Csak annyit tudunk, hogy az 1790-es években Szabolcsból vannak úrbéri térképei.

14. *Zimány Ferenc*. Alighanem Szatmár megye mérnöke volt Huszár Mátyást megelőzőleg. 1777-ben vette fel az Ecsedi-láp térképét, s ezen kívül nagyszámú úrbéri térképet vett fel Szatmár megyében 1797—1805 között.

II. A szenci főiskolából való földmérők.

Térképkegyesünkben egy szenci földmérő neve is előfordul még.

Bukovits Antal ez, aki 1770—74 között volt a szenci Collegium Oeconomicum növendéke, s 1776-ban Ungban vett fel úrbéri térképet. 1777-ből azonban több zempléni birtok-térképe maiglan fennmaradt a Széchenyi Könyvtár térképtárában.

⁷ Lásd az előbb idézett munka 9—17. lapján.

III. Az *Institutum Geometricum*-beli úrbéri térképezők.

Az *Institutum Geometricum* fennállása alatt 1275 mérnöki oklevelet állított ki 1782. és 1850. között. E mérnökök legnagyobb részének gyakorlati munkájáról mindeddig jóformán alig tudunk valamit. Legutóbb 500 mérnöknek sikerült életrajzi adatait és munkásságuk nyomait összeállítanom.⁸ De még ez sincs közzétéve. A szóbanlevő úrbéri térképkatalógusból most szintén nagyszámú úrbéri földmérő működésébe nyerhetünk rövid bepillantást. Adataink most az *Institutum*-nak az Országos Levéltárban levő anyakönyve adataival kiegészítve, a következők.

1. *Asbóth Mihály*. 1790 táján született Sopronban, oklevelét 1816-ban szerezte. 1832-ben a Nagyg folyót térképezte, s térképét felhasználták a Tisza felméréséhez. 1844-ben a Máramarosszigethez tervezett sósatornát hitelesítette. A Bach-korszak alatt a kormányzóság kassai építési igazgatósága főmérnöke volt, az 50-es években pedig a Tiszán dolgozott.

2. *Benyó Endre*. Nem bizonyos, hogy azonos-e azzal a Benyó Andrással, aki oklevelét 1802-ben kapta, mert a szóbanlevő mérnök már 1798-ban vett fel úrbéri birtokot Szabolcsban.

3. *Bernáth József*. 1810-ben született Miskolcon, s 1836-ban nyert mérnöki oklevelet. 1838-ban Szabolcsban készített úrbéri térképeket. Később a Lányi vezetése alatti Tisza-mérésben 23 lapon felvette Királyháza körül a Tiszát, valamint a Tur és Tarna környékét. Az utóbbiak szabályozását is ő tervezte.

4. *Blaskó László*. 1788-ban született Sátoraljaújhelyen. Oklevele 1813. aug. 10-én kelt. 1814—39 között Bereg megyében számos úrbéri lapot készített.

5. *Bogovich Károly*. 1808-ban kapott oklevelet. 1811-ben a Bereg megyei Som község úrbéri térképét készítette. Zemplén megye mérnökeként szolgált. 1817-ben a Bodrog és Laborcra készített metszeteket szabályozás céljára, majd a Topolyon dolgozott, a Tiszán pedig Tokajnál tervezett gátakat. 1821-ben a Bodrog mentén szinteztet.

6. *Bosky Antal*. Oklevele 1786 febr. 10-ről való. A század végén Bereg és Ugocsában csinált úrbéri térképeket, sőt Szabolcsban is.

7. *Bosky Lajos*. 1798-ban született Beregszászon. Oklevelét 1825-ben kapta meg. 1828-ban elkészítette Bereg megye térképét. 1838-ban mint Bereg megye mérnöke tervet készített a Panyola és Gulács közti Tisza-kanyar átvágására. Ezt a tervet azonban Vásárhelyi Pál nem hagyta jóvá. 1826—1840 között számos Bereg megyei úrbéri térképét említi meg katalógusunk.

8. *Bosky*. Keresztnevét nem jegyzi fel katalógusunk. Minden valószínűség szerint azonban

⁸ „Magyar vízimérnökök. Tiszavölgyi felméréseik és vízimunkálataik eredményei a kiegyezés koráig”. (A Magyar Tudományos Akadémia 1954. évi műszaktörténeti pályázatán I. díjjal jutalmazott munka. Kéziratban van.)

apja volt az előbbinek, Bosky Antal. 1811—15 között számos úrbéri térképét jegyzi fel Bereg megyéből.

9. *Both György* 1793-ban született Ungvárott. 1814. dec. 28-án kapta meg oklevelét. 1818—32 között Ung megyében csinált úrbéri térképeket, 1820-ban Szabolcsban is. Térképeit nem ismerjük.

10. *Csiky István*. Aradon született 1803-ban. Oklevele 1830. febr. 16-ról való. 1838—39-ből Koztits Antallal készítette el Kisvárdai térképét Szabolcsban. Más munkájáról nem tudunk.

11. *Daróczy Bálint*. Debrecenben született 1807-ben. Oklevele 1836. ápr. 10-i keltezésű. 1840-ben Szinyérváralja úrbéri térképét vette fel Szatmár megyében.

12. *Decsó Tamás*. Oklevelét 1810. ápr. 7-én kapta. Katalógusunk egyetlen úrbéri térképét említi 1840-ből, Csonkapapiból, Bereg megyéből.

13. *Fundanits György*. Ungvárott született 1789-ben. Oklevele 1816-ban kelt. 1837-ben Zemplén több községében vett fel úrbéri lapokat.

14. *Galambos Samu*. 1798-ban született Nagymihályiban. Oklevelét 1826-ban szerezte meg. Ung megye mérnöke volt, s itt készítette 1839-ben Radits-pusztai úrbéri térképét. 1846-ban és 1847-ben hírlapi cikkeket írt a Tiszaszabályozásról. Katalógusunk Galambos-testvérek néven is említi Ungból úrbéri térképeket. Ezek egyike kétségtelenül ő volt, a másik pedig Galambos Mihály, akinek azonban nem volt oklevele.

15. *Gerik István*. Oklevele 1805-ben kelt. Egy térképét említi katalógusunk 1812-ből, a Zemplén megyei Szentmarjáról.

16. *Huszár Mátyás*. A nagynevű Körös-térképezőnek és Duna-felmérőnek katalógusunk egy 1815-ben kelt, Salánkot (Ugocsa m.) ábrázoló úrbéri térképét említi.

17. *Juhász Mihály*. 1802-ben született Nyíregyházán. Oklevelet 1826-ban kapott. 1839-ben Rad (Zemplén m.) térképét készítette el.

18. *Kopold Imre*. 1789-ben kapta oklevelét. 1822-ben Huszár Mátyás mellett gyakornokoskodott. 1825-ben a Károlyi-uradalom mérnöke volt. 1825-ben Nagykárolyról felvett úrbéri térképét említi meg katalógusunk.

19. *Kovács Gábor*. 1787-ben kapta mérnöki oklevelét. 1800-ban Józsefházán (Szatmár m.) térképezett.

20. *Kristofory Pál*. 1793-ban szerzett mérnöki oklevelet. 1796—1813 közötti úrbéri térképeit említi katalógusunk Ung és Bereg megyékből. Az Ung folyóról rajzolt térképe maiglan fennmaradt.

21. *Lám Jakab*. 1791-ben született Szepesbélán. Oklevelét 1814-ben szerezte meg. Előbb ungvári kincstári mérnök volt, majd kerületi főmérnök Kassán. 1833-ban Ung megyében készített úrbéri térképeket. 1846-ban nagy feltűnést keltő tervet bocsátott közre a Tisza szabályozása ügyében, amely heves vitát keltett.

22. *Lám János*. Született Szepesbélán 1811-ben. Oklevelét 1836-ban kapta. 1839—40-ben kelt Ung megyei úrbéri térképei.

23. *Lauka János*. Tatán született 1787-ben. Oklevele 1817. jan. 15-én kelt. 1838-ból említi katalógusunk egyetlen úrbéri térképét Szatmár megyéből.

24. *Laza János*. Oklevele 1806-ból való. Úgy látszik, hogy Szatmár megye, avagy a város mérnöke volt. 1810-ből fennmaradt egy térképe a Szamosról. Úrbéri térképei 1812—36 között keltek e megye községeiről.

25. *Majoros Károly*. 1813-ban Tályán született, s 1837-ben nyert oklevelet. Bereg megyei úrbéri térképei 1839—41. évekből valók.

26. *Mészáros Gábor*. Születési éve 1803, helye Kolbasa (Zemplén m.). Oklevele 1831 márc. 12-ről való. 1836-ban vett fel úrbéri lapokat Zemplén megyében. Néhány zempléni birtoktérképét ismerjük is.

27. *Michnay Károly*. Pesti, 1801-i születésű. Oklevele 1823. febr. 17-i keltezésű. Katalógusunk egy úrbéri térképét említi meg, Vámosújfaluból, Szatmár megyéből.

28. *Molnár János*. 1808-i, ungvári születésű. Oklevele 1831. júl.-i keltezésű. 1838—40-ben nagyszámú úrbéri térképét jegyezték fel Ung megyéből, amelyek között voltak Molnár Józseffel és Lám Jánossal együtt készíttetek is.

29. *Moser József*. Oklevele 1841-ben kelt. Mivel azonban egy Moser József már 1837-ben térképezett Ung megyében, valószínű, hogy nem más mérnökről van szó, hanem oklevele megszerzése előtt már térképezett. Így pl. már 1834-ben tervezett Tiszaújlaknál partvédő műveket.

30. *Nagy Ambrus*. 1800-ban született Tivadaron (Ung m.). Oklevele 1828-ban kelt. Tudjuk róla azt is, hogy 1826—27-ben Ujfalussy Sándor nagykúnsági mérnök mellett gyakornokoskodott, 1827—28-ban pedig Glatz aradi mérnök mellett. 1830. aug. 20-án felvételt kérte a Körösök felméréséhez. Úgy látszik, nem vették fel, mert 1836—38 között úrbéri térképeket készített Ugocsa, Zemplén és Szatmár megyékben. Térképeit azonban nem ismerjük.

31. *Petz Károly* Munkácson született 1801-ben. Oklevelet 1829. szept. 29-én szerzett. 1834—38 között úrbéri térképeket vett fel Bereg és Zemplén megyékben.

32. *Reisz Christian*. 1791. szept. 17-én kelt oklevele. Térképei 1788—1823 között ismeretesek Biharból, Szabolcsból, a Jászságból. Uradalmi mérnök volt.

33. *Röck Pál*. Ungvárott született 1809-ben, oklevelet pedig 1832. április 15-én szerzett. 1836—39 között Szatmár megye több úrbéri térképét vette fel.

34. *Sárközy István*. 1793-ban született Kécskeméten. Oklevelet 1815. ápr. 6-án kapott. 1836—39 között Szabolcs megyében készített úrbéri térképeket, köztük egyiket közösen Szabó Mihállyal.

35. *Steiner Lajos*. Sátoraljaújhelyen született 1806-ban. Itt megyei mérnök volt. 1836—38 között több úrbéri térképét említi meg katalógusunk Zemplén megyéből. Az 1840-es évek elején

a Hernád árterét is térképezte Gesztely határában Zemplén megyében.

36. *Szabó Antal*. Oklevelét csak 1841-ben szerezte meg, de 1840-ből már említi katalógusunk egy úrbéri térképét Vasváriból; Szatmár megyéből.

37. *Szabó János*. Születési éve és helye ismeretlen, oklevele 1815. márc. 6-ról való. Szatmár megye mérnöke lehetett, mert innen számos úrbéri térképét jegyzi fel katalógusunk az 1836—40 közötti évekből. Egyetlen térképét sem ismerjük.

38. *Szabó Mihály*. Miskolcon született 1792 körül. Oklevele 1816. okt. 7-ről való. Szabolcs megyében vett fel nagyszámú úrbéri térképét 1812—38 között, köztük Dombrádét Sárközyvel. 1845-ben Büdszentmihály vízrajzát vette fel.

39. *Szathmáry József*. Debreceni születésű, 1804-ből. Mérnöki oklevele 1826. márc. 18-ról való. 1822-ben a Körösök felméréséhez küldték rajzolónak, de Huszár Mátyás nem volt megelégedve rajzkészségével. 1836—40 között Szatmár megye számos községe úrbéri térképét készítette el. 1848-ban a Tisza-szabályozás melletti Nádor-bíróság mérnökeként találkozunk vele.

40. *Szathmáry Sámuel*. Csak annyit tudunk róla, hogy 1819-ben szerezte oklevelét, s hogy egy úrbéri térképét jegyezte fel katalógusunk a Szatmár megyei Sima községből.

41. *Szunyogh József*. 1810-ben született Tenger községben Abaúj megyében. Oklevele 1832. ápr. 12-ről való. 1835—40 között Ung és Bereg megyékben vett fel úrbéri térképeket.

42. *Szunyogh Lajos*. 1811-ben született Érsemjénben. Oklevelet 1835. jan. 2-án kapott. Egy úrbéri térképét jegyezték fel 1839-ből a Szatmár megyei Gelénes községből.

43. *Vass Imre*. 1795-ben Rozsnyón született. Szigorlatait 1816. febr. 16-ig mind letette, de oklevelet csak 1818. febr.-ban szerzett. Később Gömör megye főmérnöke lett. Több értekezése is megjelent lapokban. 1829-ben elkészítette az aggteleki Baradla térképét és kiadta a barlang leírását is. 1838. és 1839-ben Szatmár és Ugocsa megyékben csinált néhány úrbéri térképet is.

44. *Wozáry József*. 1807-ben Máramarosszigetén született. 1829. dec. 19-én kapott oklevelet. 1830-ban több társával felmérte a Talabor folyót. Térképüket felhasználták a Tisza térképéhez is.

IV. Nem okleveles úrbéri térképezők.

Meglepően magas azoknak az úrbéri térképezőknek a száma, akiket nem találunk az Institutum Geometricumban oklevelet nyert mérnökök sorában, pedig ezek névsorát hiánytalanul ismerjük. Méginkább meglepő, hogy ezek túlnyomó része a múlt század 20-as, 30-as éveiben térképezett. 110 mérnök nevét adja katalógusunk, s ebből csupán 44 volt okleveles, 40 oklevél nélküli, a többi pedig a régi kamarai és megyei mérnökök sorából került ki, akik még az egyetemi mérnök-képzés megkezdése előtt dolgoztak. Legfeltűnőbb azonban, hogy az oklevél nélküli térképezők neve között számos olyan nevet találunk, akit megtalálunk az oklevelesek között is, természetesen más keresztnévvel. Mit jelent ez? Azt, hogy az okleveles

mérnökök családtagjai, felmenők, testvérek és lemenők egyáltalán, úzték a mérnöki mesterséget oklevél nélkül is. Egyes családokban egész mérnök-dinasztiák alakultak ki: 3—4 azonos családnevű mérnöktől találunk térképet katalógusunkban. Ezekre alább majd rámutatunk. Mindegyik családban azonban volt egy okleveles.

Előbb azonban fel kell hívnunk a figyelmet egy másik érdekes jelenségre is. Azok a mérnökeink, akiknek születési helyét ismerjük, csekély kivétellel majdnem valamennyien azokból a megyékből kerültek ki, amelyekben térképeztek, vagy legalábbis a szomszéd megyékből; más országrészből a Tiszavölgybe szakadt mérnökökkel alig találkozunk úrbéri térképezőink között. A Tiszavölgy tehát majdnem önellátó volt úrbéri mérnökökben.

Az alábbiakban felsoroljuk az oklevél nélküli úrbéri térképezőinket munka-idejükkel együtt, anélkül hogy munkahelyüket újból megemlítenők, de zárjelben közöljük az ugyanazon családnevű mérnök nevét és oklevele keltét is.

Balogh Mihály 1835—38 (Imre, Szenc 1772).
 Bencze Ferenc 1840 (Imre, 1780 körül).
 Blaskó János 1805—10 (László, 1813).
 Borsitzky Wolfgang 1830.
 Csiky János 1838 (István, 1830).
 Daróczy János 1839 (Bálint, 1836).
 Fazekas Lajos 1835.
 Galambos Károly 1816—36 (Sámuel, 1826).
 Galambos Mihály 1836.
 Gáspár Gotthard 1838 (Baltazár, 1843).
 Gersty Mihály 1808—38.
 Gruny János 1838.
 Hodossy Mihály 1836—38 (József, 1841).
 Kasztl Vince 1817.
 Kéry István 1818.
 Kopold János 1827 (Imre, 1789).
 Kozma 1836.
 Koztits Antal 1838—39.
 Krakay Dániel 1808—13.
 Kratzer József 1830.
 Lám József 1839 (Jakab 1814).
 Lelovits Samu 1834.
 Mauschka Ignác 1804.
 Menner Lajos év?
 Mészáros János 1838 (Károly, 1809).
 Mészáros M. 1836.
 Molnár József 1839 (János, 1831).
 Oremus József 1838.
 Papp János 1812—38.
 Pap Ferenc 1798—1806.
 Pókay János 1800.
 Polonyi György 1822.
 Rác József 1826—36 (József 1848).
 Ranosztay Mihály 1838.
 Renn Lőrinc 1817—20.
 Sboray 1835.
 Sebők Endre 1806.
 Siskovits Mihály 1819.
 Slanentsik Dániel 1840.
 Steiner Ádám 1808—38 (Lajos, 1831).
 Szabó Iván 1801 (Mihály, 1816).
 Szabó József 1837 (János, 1815, Antal, 1841).

Tóth Pál 1837.

Tóthfalussy József 1828—36.

Ullmann Ferdinánd 1836—38.

Wolkenberg Gusztáv 1801—2.

Wolkenberg János 1803.

Zboray János 1827—38.

Zboray Mihály 1817.

Hogy ezeknek az oklevél nélküli úrbéri térképezőknek csak 1—2 térképe van a katalógusban feljegyezve, az munkásságuk mértékére nem irányadó. Ha azonban sok térképüket említi, az bizonyossága nagyobb mértékű munkásságnak. Ebből a szempontból kiemelkedik a többiek közül *Steiner Ádám*, akinek Zemplén, Ung és Bereg megyékből nem kevesebb, mint 20 térképe szerepel katalógusunkban, valamint *Zboray János*, akinek 7 zempléni térképét említik meg. Rajtuk kívül *Balogh Mihály*, *Gersty Mihály*, *Krakay Dániel* és *Papp János* emelkedik ki a többiek közül ebből a szempontból.

Ami már most a jegyzékben szereplő úrbéri térképek kartográfiai viszonyait illeti, nézzük elsőnek a térképek méretarányát.

Jellemző, hogy a 421 térképből 100, azaz 23,7% sem méretarány jelzéssel, sem évszámmal nincs ellátva. Ezek igen régi térképek lehetnek. Azonban vannak méretarány jelzése nélküli térképek évszámmal ellátva is köztük, így pl. 1781, 1797, 1799, 1805, 1832, 1835, 1836, sőt még 1837. évből is. Ezek azonban nagyrészt erdőségek térképei, pl. a szigeti erdőségé. Vannak viszont megnevezett szerzőjű térképek, keltezéssel is ellátva, de méretarány jelzése nélkül. Ezek a térképezők egyrészt az Institutum előtti korban dolgoztak, mint pl. *Zimányi Ferenc*, akinek az 1797-i keltezésű Szatmár megyei Szentártonpuszta térképe méretarány nélküli. Vannak közöttük oklevél nélküliek, mint pl. *Szabó József*, *Sborai*, *Menner Lajos*. Sőt vannak köztük okleveles mérnököktől való térképek is méretarány jelzése nélkül. Ilyenek pl. *Bosky Antaltól* 1799-ből Kerepec, 1805-ből Vári községek térképe, *Both Györgytől* 1832-ből Záhony térképe, *Blaskó Lászlótól* 1836-ból Fornos térképe, *Sárközy Istvántól* 1836-ból Fényeslitkéé, s szinte érthetetlen, hogy még 1836-ban is készültek méretarány jelzése nélküli úrbéri térképek.

Ami a megadott méretarányú lapokat illeti, legnagyobb részük 1" = 100° léptékben készült (56,6%). Vannak azonban köztük ennek kétszerese (1" = 50°) és ennek fele léptékében (1" = 200°) készült lapok is.

A kétszeres lépték főleg a legelső időkben, majd azután az 1830-as években leggyakoribb. A fele lépték 1800—1820 között gyakori, 1820 után egyetlen-egyszer fordul elő.

Az 1" = 72° méretarányban főleg a régiebb mérnökök *Lám*, *Rochser*, *Wolkenberg Gusztáv* dolgoztak.

Vannak azután köztük kisebb számban szokatlan méretarányú térképek is pl. 1" = 84°, de ez kizárólag csak a legrégebb földmérőknél (*Papp*

Ferenc, 1798) és az oklevél nélkülieknél (Pokay János, Steiner Lajos, Ullmann Ferdinánd) fordul elő. Gruny János oklevél nélküli földmérő 1838-ból való Töketerebes térképén az $1'' = 75^\circ$ szokatlan méretarány fordul elő.

Van végül katalógusunknak egy rovata, amely valóban párja nélküli az úrbéri térképek jegyzékében. Ez a rovat így hangzik: a Tisza felmérésénél való „beillesztésnél talált jelen különbözet”. Ennek alapján azonban nem lehet az illető térképezőre vonatkozólag semmi jellegzetes következtetést levonnunk. Egyazon térképezőnél is igen változó ez a „különözet”, pl. az okleveles Bosky Antalnál ilyen értékek fordulnak elő különböző térképein: $21^\circ 4'$; $\pm 3^\circ 38'$; $2^\circ 2'$; $6^\circ 6'$.

Hogy semmi rendszer nem figyelhető meg ebben a „különözet”-ben erre vonatkozólag lásunk idő-kategóriánként 3—3 mérnököt.

Szenci képzettségű: Bukovits Antal: $1^\circ 0'$.
Régi kamarai mérnökök: Billek Samu: $\pm 1^\circ 9'$; $\pm 3^\circ 1'$. Mauks Gottfried $0^\circ 0'$, $2^\circ 3'$; $3^\circ 5'$; $2^\circ 3'$. Zimányi Ferenc: $6^\circ 8'$; $23^\circ 4'$; $1^\circ 0'$.
Institútumbeli okleveles mérnökök: Bosky Antal: $21^\circ 4'$; $6^\circ 6'$; $2^\circ 2'$. Molnár János: $10^\circ 3'$; $4^\circ 9'$; $0^\circ 6'$. Vass Imre: $\pm 0^\circ 4'$, $\pm 2^\circ 6'$.

Oklevél nélküli térképezők: Balogh Mihály: $42^\circ 6'$; $\pm 5^\circ 9'$; $1^\circ 6'$. Steiner Ádám: $20^\circ 8'$; $\pm 13^\circ 2'$; $0^\circ 3'$. Zboray János: $6^\circ 3'$; $2^\circ 9'$; $1^\circ 1'$.

Újból hangoztatjuk, hogy e katalógusban felsorolt térképeket nem ismerjük, azok szétszórtak, elpusztultak. De legalább tudunk róluk, olyan tömegben, aminőben másfelől nem maradt összeírás. S főleg tudunk igen nagy számban olyan térképezőkről, akikről sehonnan másutt nem értesültünk. Az összeírás éppen ezért az úrbéri térképezés múltja szempontjából igen becses forrásmű.

Egy térképtervező gondolatai

Tóthné, Endrey Mária

Egy előadás keretében nehéz összefoglalni mindazokat a problémákat, amelyek a térképtervezés területén előfordulnak. Ézzel a tudományággal meglehetősen kevés ember foglalkozik Magyarországon, s ezek közül is igen kevesen vannak, akik ezt a sokrétű munkát teljes egészében művelni tudják. Jómagam is csak pár éve foglalkozom vele. Mivel feladataink rendkívül változatosak, különböző tervezési problémák adódó alkalommal általában csak egyszer jelentkeznek, s utána munkánk más-más jellege miatt, sokáig ugyanaz a probléma nem jelentkezik, hanem mások merülnek fel.

Baráti körben, ismerősök közt, hányszor találkozunk ezzel a kérdéssel: hogy hát végre is, mit csináltok ti? S mikor az ember választ próbál adni a fogas kérdésre, neki szögezik a második, de már meghökentető kérdést, hogy minek azt a térképet, pl. Afrikát még egyszer elkészíteni, mikor már oly sokszor és annyi helyen megrajzolták. És azután hosszú felsorolása következik a legjellegesebb és legismertebb térképkiadványoknak.

Itt jelentkezik a tervező első problémája. Miért van az, hogy annyi meg nem értés, hozzá nem értés és közöny mutatkozik a mi munkánk iránt. Ennek az oka talán az, hogy még a felsőoktatás területén a földrajztanárképzés keretében is csak a részletes, topográfiai térképekkel foglalkoznak behatóbban. A kartográfusok körében régi gond megoldását jelenti, hogy az egyetemen végre térképész képzés is folyik.

A kartográfiának mint tudományágnak és a térképtervezésnek, mint tudományos munkának az elismerése körül Magyarországon állandó viták vannak. Ez egyike azon fájdalmas problémáknak,

amelyek miatt a kartográfusok munkájának megfelelő értékelése nálunk még nem fejlődött ki.

A kartográfia tudományos mivoltáról nem kívánok beszélni, mert azt hiszem, ez világszerte elismert tudományos, sőt művészi ízlést is feltételező munka és bízom abban, hogy a jelenlévők ebben a kérdésben egyetértenek velem.

Igen, a kartográfia tudomány, tehát nálunk is tudományosabb szintre kellene emelni. Ezzel szembenáll az a tény, hogy mind általánosabbá válik térképtervezés helyett a térképmásolás. Az általános tapasztalat azt mutatja, hogy ha valaki egy feladatot kap: elkészítendő egy ilyen és ilyen térkép terve, akkor megindul a lázas kutatás megfelelő „alapanyag” után, azaz egy már kész térképet keresnek, mely a feladat tárgykörének megfelel, s a tiszta pauszt ráfektetve, minden gond nélkül csak átmásolják a térkép tartalmát.

Persze, ez a módszer felhasználható bizonyos munkaterületeken, pl. az erősen népszerűsítő kiadványokon, zsebatlások, kis igényű térképmelléletek elkészítésénél, amikor is egy megfelelő alaptérképből a kívánt tartalmi részleteket átmásoljuk.

Alaptérkép felhasználásával készülnek az általános iskolai-, középiskolai atlaszok, igényes térképmelléletek, nemzetközi zsebatlasz stb. is, de itt már szigorúan ügyelni kell arra, hogy ezekben az esetekben az alaptérkép felhasználása nagy körültekintéssel és óvatossággal történjék. Legyen bár az alaptérkép méretben, vetületben sőt még tartalomában is megegyező a mi készülő tervünkkel, mégis fenntartással kell fogadnunk adatait.

Ez sajnos nem mindig történik így. Az emberek általában hajlamosak arra, hogy a kényelmesebb, a gyorsabb, az olcsóbb megoldást válasszák, s nem fáradsz az azzal, hogy az alapul fel-

A Geodéziai és Kartográfiai Egyesület 1957. április 5-i ülésén elhangzott előadás.